

Оксана Березняк

м. Суми, Україна

Філологічні науки

Етно-, соціо- та психолінгвістика

Історично – географічні передумови розвитку багатомовності в Швейцарії

Дана стаття покликана ознайомити з досвідом Швейцарії щодо багатомовності, розглянути історію утворення системи чотирьох офіційних мов, проаналізувати сучасний стан та можливі шляхи розвитку.

"Альпійська республіка", що поєднує 26 кантонів і напівкантонів, стала місцем злиття трьох великих культурних і мовних традицій - німецької, французької та італійської. На першій мові говорить 67% населення, на другій - 19%, на третій - 12%. На ретороманській мові розмовляє лише 1 % населення.

Для того, щоб краще зрозуміти мовну ситуацію країни, треба відштовхуватись від історичних фактів та фактичної інформації щодо сучасного становища державних мов.

По-перше: Швейцарія є найменшою німецькомовною країною, якщо не брати до уваги Люксембург і Ліхтенштейн. Ця країна є також багатонаціональною, наприклад, як Бельгія (де також до речі проживає маленька німецькомовна громада). Як і Бельгія Швейцарія не має єдиної, власної національної мови, як наприклад у Угорщини чи Португалії. Особливість Швейцарії полягає в тому, що в мовному відношенні вона являється *частиною великого європейського мовного простору*, який вона поділяє з сусідніми країнами: вона ділить німецьку мову разом зі своїми північним та східним сусідами, французьку мову – на заході, та італійську з сусідньою країною на півдні. Четвертою державною мовою є ретороманська, яка відображає специфіку Швейцарії. Носії ретороманської мови мешкають у південному кантоні

Граубюнден, їх мова походить з розмовної латині (*Vulgärlatein*), яка виникла ще за часів Древнього Риму. В Східних Альпах існує ще два мовних варіанта, які є спорідненими з ретороманською мовою: ладінер (*Ladiner*) і фурлан (*Friauler*) або (*Furlan*), мовний варіант мешканців регіону, який межує з Австрією та Словенією. Ретороманці з південно-східної Швейцарії утворюють власну, маленьку мовну групу поруч з трьома великими, але в гірських кантонах, мови сплелись та утворили п'ять діалектів. Ретороманцями (*Räto-Romanen*) їх називають через те, що Ретіен (*Rätien*) – це давньоримська назва кантону Граубюнден (*Graubünden*) і всього регіону Східних Альп (*Ostalpenraum*). Цей кантон (*GR*) є трьохмовним. Саме там німецька, італійська і ретороманські мови є не тільки офіційними мовами, а і мовами жителів цього кантону. Таким чином, кантон Граубюнден представляється своєрідною маленькою копією Швейцарії [1, с. 2].

Але повернемося до Швейцаріє взагалі. Цю країну з мовної точки зору називають латинським нейтральним терміном як "**Helvetia**", а виходячи з географічного положення «водяними замком Європи» (**Wasserschloss Europas**). Вона ділить мови своїх великих сусідів таким же чином, як і води, які течуть по цим різним мовним територіям. «Батько-Рейн» (*Vater Rhein*) виходить з Граубюнден, вбирає на своєму шляху усі річки Німеччини і утворює разом з Боденським озером (*Bodensee*) північний і північно-східний кордон Швейцарії.

Рона (*Rhone*) витикає з південно-західного кантону Валліс (*Wallis VS*), де вона на німецько - французькому кордоні перетворюється з «*die Rhone*» в "*le Rhone*", і далі, протикаючи через Женевське озеро, прямує до Середземного моря. Річка Тессин є притокою ріки По і дала назву південному кантону Тессин (*Ticino/TI*), і вся ця територія розмовляє італійською. А в сусідньому трьохмовному кантоні поруч з водами Рейну несе свої води ріка Інн, яку місцеві, а саме в регіоні Енгадін, називають «Ен» і яка протикає через австрійський Тіроль і впадає в Дунай. А той факт, що Дунай є багатонаціональною річкою, відомий усім [2, с.1].

Тепер можна перейти від мовно - географічного аспекту до статистичних даних. На 2018 рік населення Швейцарії складає 8,6 млн. Із них 1,5 млн. мешканців або не мають швейцарського паспорту, або не бажають його отримувати (через різні обставини, наприклад, обов'язкова служба в армії), хоча вони народились і виросли в цій країні (друге покоління) і не почуваються як іноземці. Залишається більше 6 млн. повноправних громадян Швейцарії. Тобто частка іноземців від загальної кількості населення складає 20%, а на ринку праці – 25%. Виходячи з таких даних $\frac{3}{4}$ населення розмовляють німецькою мовою. Німецькомовний регіон розташований між Рейном і Аарою, займає відповідно $\frac{2}{3}$ території Швейцарії, 16 з 23 повних кантонів.

Франкомовна частина країни (Suisse francophone) займає західну частину і утворює так званий трикутник між Берном і Фрайбургом, Базелем і Валлійськими Альпами (в італійській Остаталь (Aostatal) ще розмовляють французькою. Франкомовні швейцарці самі називають себе "la Suisse romande" або "les Romands". Німецькомовні швейцарці кажуть про «Вельш-Швейцарю» ("Welsch-Schweiz", "Welschen"). Та частина населення, яка називає себе «романди» (Romands), відчувають себе нащадками Великого Риму. В порівнянні з кількістю "Suisse romande", яка є відносно невеликою, їх роль у політичному і культурному житті є суттєво важливішою. 21 % або $\frac{1}{5}$ населення є франкомовною. Романди «Romandie» заселяють 4 повних і 3 полукантона (Vaud, Neuchâtel, GE & Jura bzw. BE, FR & VS), що відповідає $\frac{1}{5}$ всієї території.

Італомовний регіон (Svizzera italiana) є самим найменшим, але самим привабливим з точки зору туризму та кількості іншомовних переселенців. Італомовну частину часто називають «Тісін» або «Тичино», за назвою кантону і річки. Але ця назва не є повністю вірною, тому що є ще ти південні річки в Граубюндес, води яких течуть в По, а люди, які живуть в долині цих річок, розмовляють італійською. Тобто "Svizzeri italiani" почуваються вдома в двох кантонах, в ТІ і частково в GR. Їх частка від загальної кількості населення

складає 4 %, якщо додати іноземців, то 7, 7 % [3, с. 2]. За цими цифрами приховуються гастарбайтери з Італії, які ще на початку 20 століття утворили найбільшу в усій Швейцарії групу іммігрантів. Але через той факт, що вони здебільшого не стали громадянами Швейцарії, ця група не вплинула суттєво на кількість носіїв італійської мови в Швейцарії. Італомовне населення і до сьогоdnішнього часу складає менш ніж 1/10 від загальної кількості населення.

Зараз перейдемо до самої малої мовної меншості Швейцарії, до 40 000 ретороманців, які здебільшого живуть в кантоні Граубюнде, відокремлено від Цюріха та іншої німецькомовної частини. Через те, що діти вже в початковій школі вивчають стандартну німецьку мову (Hochdeutsch), всі жителі цієї частини Швейцарії розмовляють німецько також добре, як і італійською. Вони охоче навчаються в місцевому університеті в місті Фрайбург. Ретороманці є дійсно швейцарцями, які розмовляють чотирма мовами. Жоден інший європейський народ не може про себе таке сказати. Вони живуть в трьох маленьких, але розрізнених мовних областях, що можна сказати про кожен мовний регіон Швейцарії, і навіть віросповідання в цих областях відрізняється. Таке явище є типовим для всієї Швейцарії: чотири мови не співпадають з двома конфесіями, а саме, римо-католицькою і протестантською. Той факт, що релігійна і мовна ідентичності не пересікаються, робить внутрішні політичні протиріччя не такими гострими. Через те, що кожен швейцарець належить, з одного боку, до якоїсь більшості, а з іншого - до якоїсь меншості, які виявляються під час народного голосування, робить реакцію на політичні питання та проблеми громади не такими агресивними.

Три стані мови називають разом «романською» або «латинською» Швейцарією (Helvetia Latina). Німецькомовна більшість, яку політично ніяк не можна назвати віднести до домінуючої сили, називають «германською» Швейцарією. Німецька Швейцарія – це 4,5 млн. від 7,6 млн. населення країни. Якщо порівняти кількість мешканців, які розмовляють німецькою, з

загальною кількістю німецькомовного населення Європи, то німецькомовні швейцарці складатимуть лише 5 %, що в порівнянні до Австрії (8 млн. німецькомовного населення) та Німеччини (в якій населення лише двох найбільших Земель: Ваден-Вюрттемберг і Баварії набагато перевищує населення «німецької» Швейцарії), виглядає досить скромно.

До третьої особливості Швейцарії відноситься той факт, що це Федеративна держава, а не єдина мовна нація. Швейцарія завжди була країною без єдиної, загальної мови. Як есперанто є штучною мовою, так «хельветська» ("Helvetisch") мова не існує взагалі. Позначка "CH" є єдиною лише для транспортних засобів. Швейцарці не є природною мовною нацією, вони є «нацією волі» (**Willensnation**), яка утворилась внаслідок певних історичних, політичних та суспільно-громадських обставин. Той факт, що Швейцарія ніколи не була мовно гомогенною, сприймається швейцарами цілком природно, але є не зрозумілим для представників єдиної мовної країни, наприклад, Угорщини. Така мовна ситуація пояснює той факт, чому Швейцарія ніколи не була єдиною країною не лише в мовному аспекті, а також конфесійно і політично. Швейцарія ніколи не була монархією з пишаними вельможами та розкішною столицею, а лише Федеративним Союзом суверенних регіонів і міських республік.

Як Федеративна держава з колегіальним урядом та двопалатним парламентом Швейцарія утворилась лише в 1848 році. Конституція країни, яка час від часу переживає деякі суто формальні зміни та доповнення, була укладена 150 років тому. В Конституції зазначено, що носієм швейцарської державності є не мовні групи чи регіони, а держави, які є членами цього Союзу. Тобто Швейцарія є Союзом маленьких держав, які об'єднались добровільно та довгостроково. Це є нація, яка виростає з історично утворених маленьких держав, кордони яких проходять незалежно від мовної належності. Серед 23 кантонів є такі, де населення здебільшого

розмовляє німецькою, або французькою, або італійською, а інші належать до двомовних і навіть тримовних кантонів.

В Швейцарії спостерігається виключно хеливетський парадокс: чим меншою є будь-яка меншість в Швейцарії, тим більше, з точки зору пропорції, вона представлена в основних інституціях країни, таких як, наприклад, політичні, адміністративні та військові. Швейцарська практика «позитивної дискримінації» належить до основ Європейського Союзу, в якому як великі так і маленькі держави є рівноправними членами ЄС і володіють однаковим правом підпису під час укладення договорів. В Швейцарії зрівняння між великими, «міськими» і маленькими «сільськими» кантонами досягається завдяки двопалатному парламенту: депутатів до Національної Ради (*Nationalrat*) обирають від кожного кантону і їх кількість залежить від частки населення кантону від загальної кількості населення. Наприклад, 5 старих кантонів обирають по одному депутату, 5 - по 2 або 3, в той час коли кантон Цюріх має у палаті парламенту 34 депутата від свого кантону. А в іншу палату парламенту - *Ständerat* – кожен кантон, незалежно від його території та населення, обирає 2 представники [4, с. 1]. За таким самим принципом приймається найважливіші для країни рішення, наприклад, про зміни до статей конституції, по зовнішньополітичним питанням, через обов'язків референдум (*obligatorisches Referendum*), для набуття легітимності якого необхідна не тільки більшість усіх голосуючих, але і схвалення цього рішення більшістю в кожному суб'єкті Швейцарської Федерації.

Швейцарія є досвідченою з проблем багатомовності і під час свого існування і розвитку протягом останніх 200 років накопичила багатий досвід, створила певні моделі та методи щодо вирішення мовних труднощів та конфліктних ситуацій. Сподіваємось, що коли Швейцарія стане рівноправним членом ЄС, цей досвід стане у пригоді країнам, таким як Угорщина, Словачія та Румунія, які незважаючи на приєднання до європейської спільноти, поки що не вирішили свої етнічні конфлікти.

Література:

1. Rolf Stücheli// Das Deutsch und die anderen Sprachen der Schweiz
[//www.yumpu.com/de/document/view/21379524/rolf-stucheli-das-deutsch-und-die-anderen-sprachen-der-schweiz](http://www.yumpu.com/de/document/view/21379524/rolf-stucheli-das-deutsch-und-die-anderen-sprachen-der-schweiz)
2. Швейцарська багатомовність – від курйозів до державної стратегії
www.eurointegration.com.ua/BeEuropean/2016/05/5/7048678/
3. Державна мова, якою розмовляють лише кілька тисяч. Навіщо це Швейцарії? www.bbc.com/ukrainian/vert-tra-45434073
4. Schweiz - Mär vom Paradies der Sprachen
www.sueddeutsche.de/politik/schweiz-maer-vom-paradies-der-sprachen-1.1895658